

Проф. др Саша Мишић,*

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

Бобан Марјановић, докторанд

Факултет политичких наука Универзитета у Београду

СРПСКА ПОЛИТИЧКА ЕМИГРАЦИЈА И ЈУГОСЛОВЕНСКО– АМЕРИЧКИ ОДНОСИ 1970-ИХ ГОДИНА

Апстракт: У раду се анализира улога коју је српска политичка емиграција у Сједињеним Америчким Државама имала у југословенско–америчким односима током 70-их година. Деловање српске политичке емиграције против социјалистичке Југославије представљало је хронични проблем у односима између две државе. У првој половини ове декаде, за време председника Никсона и Форда, САД нису показивале много разумевања за југословенске захтеве да се онемогући деловање ове емиграције на америчком тлу. Доласком Картерове администрације у другој половини 70-их однос према овом проблему се променио. Како би додатно унапредиле сарадњу са Југославијом, САД су са много више одлучности приступиле решавању овог сложеног питања.

Кључне речи: српска политичка емиграција, Сједињене Америчке Државе, Југославија, Српски ослободилачки покрет Отаџбина (СОПО)

Политички односи између Југославије и Сједињених Америчких Држава током 70-их година нису били оптерећени озбиљнијим проблемима и несугласицама. Међусобне везе одвијале су се на задовољавајућем нивоу, без обзира на то што су две државе имале различите погледе на поједине крупне међународне теме, попут рата у Вијетнаму. Постојали су, ипак, проблеми који су константно били присутни и с времена на време кварили сарадњу. Један од њих односио се на деловање југословенске политичке емиграције на територији САД.¹

* sasa.misic@fpn.bg.ac.rs

¹ О деловању југословенске политичке емиграције у Сједињеним Америчким Државама у 20. веку видети у: Петар Драгишић, *Ко је пуцао у Југославију, Југословенска политичка емиграција на западу 1968–1980*, Београд, 2019, Milenko Doder, *Jugoslavenska neprijateljska emigracija*, Zagreb, 1989, Детаљније о српској емиграције погледати у: Мр Радован Калабић, *Српска емиграција, Прилози за историју српског исељеништва*, I, Београд, 1993, Marko i Dušan Lopusina, *Srbi u*

Најбројнији и најактивнији политички емигранти били су из редова хрватског народа, због чега је деловање њихових организација најчешће био предмет разговора Београда и Вашингтона. То се нарочито односило на онај део ове емиграције који је често изводио терористичке акте уперене према југословенским дипломатско–конзуларним представништвима у САД. Српску политичку емиграцију, по југословенским статистикама, чинило је више хиљада људи окупљених у неколико организација, које су се међусобно разликовале по идеолошким убеђењима и начину деловања.² Највећи део је у борби против социјалистичке Југославије користио политичке методе, али било је и оних који су посезали за терористичким актима.

Намера нам је да овим радом расветлимо у којој мери и на који начин је активност српских политичких емиграната утицала на југословенско–америчке односе у наведеном периоду. При том, нећемо улазити у анализу сложених међусобних односа самих емигрантских организација на територији Америке, као ни у однос југословенских власти према овим организацијама и појединцима.

*

Исељавање Срба ка Сједињеним Америчким Државама започело је у 19. веку. Бурна дешавања током Првог светског рата смањила су број исељеника, али нису прекинула овај талас. Миграције између два светска рата, такође нису биле масовне због минималних квота америчке службе за исељеништво које су додељиване југословенској Краљевини и лоше економске ситуације проузроковане Светском економском кризом.³

Током и након завршетка Другог светског рата започео је нови, интензивнији талас исељавања у Сједињене Америчке Државе. Био је посебно динамичан у прве две послератне деценије. За разлику од претходних таласа емиграције, овај карактерише долазак у Америку великог броја оних који нису тражили само бољи живот са друге стране Атлантика, као већина њихових претходника, већ су у САД били у потрази за уточиштем од

Americi 1815–2010, Prvih 200 godina osvajanja SAD, Beograd i Novi Sad, 2010, Владимир Димитријевић, „Српска политичка емиграција и Титова Југославија“, *Национални интерес*, Година XV, vol. 34, број 1/2019, str. 147–169.

² Архив Југославије, Председништво СФРЈ, фонд 803 (АЈ, 803), кутија 1869, Комисија за послове државе, Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд, 5. децембар, 1973. године

³ О почецима исељавања српског народа у САД видети у: Гордана Благојевић, *Срби у Калифорнији, Обредно–религијска пракса и етницитет верника српских православних парохија у Калифорнији*, Београд, 2005, Кринка Видаковић Петров, *Срби у Америци и њихова периодика*, Београд, 2007, Marko i Dušan Lopusina, *Srbi u Americi...*, Vesna Đikanović, *Iseljavanje u Sjedinjene Američke Države, Jugoslovensko iskustvo 1918–1941*, Beograd, 2012, Branko Mita Colakovic, *Yugoslav migrations to America*, San Francisco, 1973.

политичког прогона новоуспостављеног режима социјалистичке Југославије. Ову српску политичку емиграцију чинили су бивши ратни заробљеници, протерани политички непријатељи, групе Југословенске војске у отаџбини (равногорци/четници), принудни радници, остаци распуштеног војног и чиновничког апарата из 1941. године, одреди љотићеваца и недићеваца, као и цивилне избеглице погођене ратним дешавањима.⁴

Након доласка у нову средину, ови политички емигранти почели су интензивно да делују на постојећи српски исељенички корпус промовишући сопствена начела заснована на антикомунизму, антијугословенству, платформи стварања „Велике Србије“ и величања четништва. Њихово деловање довело је до трансформације постојећих српских организација у САД и до стварања нових. Најзначајнија и најмасовнија међу њима била је Српска народна одбрана (СНО) настала у Србији 1908. године,⁵ док је њена подружница у Њујорку створена у лето 1914. године под вођством Михајла Пупина.⁶ Међутим, у међуратном периоду је замро њен рад. Након Априлског рата у Југославији, у новембру 1941. године обновљено је деловање СНО у САД захваљујући Јовану Дучићу. Главна начела ове организације постала су лојалност америчком председнику, поштовање суверенитета Сједињених Држава, промовисање четништва и јачање политичких и културних српско–америчких односа.⁷ У послератном периоду, СНО је нарочито била активна од времена када је на њено чело 1959. године дошао Урош Сеферовић, који је био лидер ове организације наредних двадесет пет година. Српски емигранти приликом усељавања у САД најпре су се обраћали овој организацији, пре свега јер је деловала на „великосрпској“ платформи и имала јаку материјалну основу, те изражену антикомунистичку политику. Издавала је гласило *Слобода*.⁸

Српски досељеници су након Другог светског рата створили и низ нових организација. Прва таква била је Удружење бораца Југословенске краљевске војске. Током 1952. године део Удружења под вођством војвода Момчила Ђујића и Добросава Јевђевића постаће независан Покрет српских четника Равна гора.⁹ Унутар самих организација постојале су супротстављене струје које нису дозвољавале виши степен српског јединства на програмској, националној или религијској основи. Управо ће унутрашњи дезинтеграциони

⁴ Г. Благојевић, *Срби у Калифорнији...*, 35.

⁵ П. Драгишић, *Ко је пуцао у Југославију...*, 48.

⁶ Мр Р. Калабић, *Српска емиграција...*, 69.

⁷ М. и Д. Лорушина, *Srbi u Americi...*, 137–138.

⁸ П. Драгишић, *Ко је пуцао у Југославију...*, 48.

⁹ Г. Благојевић, *Срби у Калифорнији...*, 35. Поред наведених, формиран је и „Српски четнички покрет“, који је окупио припаднике покрета Драже Михаиловића и настојао је да из Америке формира мрежу сестринских организација у Европи, П. Драгишић, *Ко је пуцао у Југославију...*, 50.

процеси српских удружења бити главна карактеристика њиховог деловања у Америци све до самог престанка постојања социјалистичке Југославије.¹⁰

Српска православна црква (СПЦ) представљала је један од главних стубова подршке српској политичкој емиграцији у Америци. На челу Америчко–канадске епархије од 1940. се налазио епископ Дионисије Миливојевић, који је током Другог светског рата подржавао покрет Драже Михаиловића, а епархија је постала „ослонац“ антикомунистичкој политичкој емиграцији у САД.¹¹ Будући да 1963. није пристао на план реорганизације СПЦ на америчком тлу, Дионисије је наредне године рашчињен. Међутим, он није прихватио ову одлуку, па је оформио своју епархију и одвојио је од матичне цркве. Тако је настао црквени раскол који ће поделити и политичку емиграцију у САД. У време бурних дешавања 1963. године Конгрес Српске народне одбране оптужио је комунистичку власт у Југославији за раскол и подржао Дионисија. На почетку му је потпору пружао и председник Српског културног клуба „Свети Сава“ Слободан Драшковић, али су убрзо ушли у сукоб.¹² И у наредним годинама ће се емиграција делити и свађати око црквеног питања стварајући тако замршен колоплет присталица и противника отцепљеног Дионисијевог крила, односно матичне СПЦ. Све наведено ће имати утицаја и на њен однос према Југославији.¹³

Основна карактеристика највећег дела српске политичке емиграције у САД била је несклоност ка насилним методама и терористичком деловању против југословенских власти. Њихове активности већином су биле фокусиране на пропаганду, демонстрације против режима Јосипа Броза Тита и упућивање бројних апела на адресе различитих америчких институција, са циљем вршења притиска на носиоце власти у САД како би промениле своју политику према социјалистичкој Југославији. Током 1960–их делегације четничких организација одржавале су састанке са званичницима Стејт департамента и Конгреса у намери да промовишу четничку идеологију. У том смислу, њима је један од основних циљева био изградња споменика Драгољубу Дражи Михаиловићу на територији САД. Идеја о подизању споменика била је присутна крајем 1950–их година, када су градске власти Њујорка чак и одредиле земљиште на којем ће се он

¹⁰ Г. Благојевић, *Срби у Калифорнији...*, 35.

¹¹ Вељко Ђурић Мишина, *Герман Борић, Патријарх у обезбоженом времену*, Београд, 2012, 457.

¹² Исто, 463, 478–479, 481.

¹³ Како у проучаваном периоду проблем црквеног раскола – са свим својим сложеним последицама – није био у фокусу југословенско–америчких разговора у вези са деловањем српске политичке емиграције, аутори се у овом раду неће бавити наведеним питањем.

изградити.¹⁴ Десетак година касније ова идеја добила је свој пуни замах, о чему ће доцније бити више речи.

Међутим, ово није био једини облик борбе емиграције за „српску ствар“ и против комунистичке Југославије. Половином 1960-их година створен је „Српски ослободилачки покрет Отаџбина“ (СОПО), који ће бити најекстремнија организација српске политичке емиграције. Основан је 1966. године у околини Питсбурга и био је углавном састављен од млађих српских емиграната.¹⁵ Најзначајније личности СОПО били су свештеник Стојиљко Кајевић, Никола Каваја, Драгиша Кашиковић, Ђорђе Ђелић, Бећо Ракочевић, Никола Живовић, браћа Бранко и Коста Станојевић. Себе су сматрали антијугословенском и антикомунистичком организацијом. Иако су били део СНО, по тврдњама оснивача, иделошки им је била најближа емигрантска организација Клуб „Светог Саве“ под вођством Слободана Драшковића.¹⁶ Главни циљеви СОПО укључивали су бомбашке нападе на дипломатска представништва Југославије у САД и Канади, а почетна намера им је била да не извршавају убиства. Природу свог деловања ова организација показала је већ 1967. године када је извршила шест напада на југословенска дипломатска представништва у Канади и Сједињеним Државама.¹⁷ Међу српском политичком емиграцијом постојало је мишљење да је овакав начин деловања контрапродуктиван. Неки су чак веровали да су поједини припадници ове групе били у служби југословенске тајне службе и да су терористичким актима заправо намеравали да дискредитују српску политичку емиграцију и да о њој креирају негативну слику у америчкој јавности.¹⁸

Званични Београд није правио велику разлику између српских емигрантских организација које су за остварење својих циљева користиле средства политичке борбе, од оних емигрантских група које су се служиле

¹⁴ КПР, I-5-b/104-15, Излагање Вељка Мићуновића на колегијуму, 3. марта 1967. године.

¹⁵ Прота др С. Н. Кајевић, *Српски Ослободилачки Покрет Отаџбина, Како је било*, Београд, 2016, 36.

¹⁶ Исто, 34–35. Српски културни клуб „Свети Сава“ оцењен је као екстремна организација склона насилним методама. Током 1950. године преместио је своју главну централу из Београда у САД, Петар Драгишић, *Ко је пуцао у Југославију...*, 49.

¹⁷ Прота др С. Н. Кајевић, *Српски Ослободилачки Покрет Отаџбина...*, 38.

¹⁸ Ову тврдњу преноси документ Централне обавештајне агенције (ЦИА), који се бави деловањем југословенске екстремне емиграције. Central Intelligence Agency, *Yugoslav Emigre Extremists*, RDP85T00287R000101220002–2, 29. Мај 1980. Тим поводом Кајевић у својим мемоарима наводи да је Слободан Драшковић, уредник *Српске борбе*, изнео претпоставку у штампи како је терористичко дело извршила југословенска тајна служба са циљем да компромитује српску емиграцију као терористичку, Прота др С. Н. Кајевић, *Српски Ослободилачки Покрет Отаџбина...*, 37-38.

методама тероризма. Они који су покретали разне петиције, упућивали меморандуме америчким државним институцијама и организовали демонстрације, из перспективе југословенских власти бавили су се заправо “политичко–субверзивним деловањем”, док су они, који су подметали бомбе били терористи. За југословенски државни врх свака антијугословенска манифестација емиграната која је имала за циљ рушење поретка социјалистичке Југославије, била је непријатељски акт, а сви емигранти који се нису слагали са Титовим режимом проглашавани су „екстремном“, односно „непријатељском“ емиграцијом. Југословенски државни званичници су све ове емигранте називали четницима, што је требало да значи да су били припадници поражених „квислиншких“ формација и савезници фашиста током Другог светског рата.¹⁹ По томе их готово никад нису одвајали од екстремних хрватских емиграната који су били обједињени под називом усташе. Потребе унутрашње политике очито су захтевале да се између ове две групације не прави разлика.

Насупрот политичкој „екстремној емиграцији“ налазили су се српски исељеници који су показивали симпатије према социјалистичкој Југославији. Њиховим „прогресивним организацијама“ Југославија је пружала подршку и охрабривала њихов рад. За њу је то била пријатељска, „позитивна емиграција“ коју је требало искористити за афирмацију нове Југославије. Требало је да она буде мост између две земље и да ради на унапређењу билатералних односа са САД.²⁰ Југославија је желела да афирмише њихову делатност и тако „потисне“ деловање „екстремне емиграције“. Коначно, имала је за циљ да „позитивну емиграцију“ представи америчкој јавности као меродавнијег тумача југословенске социјалистичке стварности у односу на „екстремну емиграцију“. Међу организацијама „позитивне емиграције“ биле су и оне које су окупљале Србе. Међутим, карактеристика организовања „позитивног“ српског исељеништва била је у томе што није имало велике организације, већ је било фрагментисано у мања друштва најчешће са југословенским предзнаком.²¹

Деловање српске политичке емиграције у САД било је присутно још од времена Другог светског рата, али је постало нарочито видљиво од

¹⁹ У једном извештају амбасаде Вашингтон наводи се како у комуникацији са америчким државним званичницима у представљању непријатељског деловања српске емиграције треба радити на „дискредитовању“ емиграната „као сарадника са фашистичким снагама, који су означени као ратни злочинци“. Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије, Политичка архива, (даље: ДА МСП, Па), 1979 година, кутија 120, досије 2, документ број 424168, Годишњи извештај за 1978. годину Конзуларно правног одељења амбасаде СФРЈ у Вашингтону.

²⁰ ДА МСП, Па, 1977, к. 121, дос. 4, бр. 46546, Извештај Генералног конзулата из Сан Франциска за 1976.

²¹ ДА МСП, Па, 1978, к. 129, ф.6, бр. 46927, телеграм амбасаде из Вашингтона упућен ССИП–у 6. фебруара 1978.

почетка 1960-их година, када су, као и хрватски политички емигранти, у два наврата демонстрирали против Титовог боравка у Њујорку на заседању Уједињених нација. Октобра 1963. године чак су упали у хотел у коме је одсео југословенски председник, угрозивши тако и његов живот. Све наведено довело је до оштрог протеста Југословена код америчких државних званичника. Тадашњи председник САД Џон Кенеди и државни секретар Дин Раск оштро су осудили овај инцидент и упутили извињење Титу.²² Са друге стране, српска политичка емиграција сматрала је изазивање ових њујоршких инцидената као једну од својих успешнијих акција.²³

Када је реч о нападима на југословенска дипломатско–конзуларна представништва у Америци током 1960–их, готово сви извршиоци били су из редова српске емиграције, док су хрватски емигранти били активни у Европи.²⁴ Активност СОПО–а 1967. године, о којој је је напред било речи, изазвала је најоштрију реакцију југословенских државних представника. Они су замерали САД да нису предузеле адекватне мере да спрече ове догађаје што је за њих *de facto* представљало толерисање терористичких акција. Зато су захтевали да се починиоци ових дела казне и тако спречи сваки тероризам против Југославије.²⁵ Тражили су и распуштање свих организација „екстремних емиграната“.²⁶ Напади на дипломатско–конзуларна представништва временом су постајали све озбиљнији проблем за Југославију. Пошто је била немоћна да спречи деловање „екстремне емиграције“ било јој је потребно директније ангажовање америчких власти. Зато је настојала да подигне решавање овог проблема на што виши међудржавни ниво, али уз велику дозу обазривости, пошто није желела да ова тема постане доминантна у односима две државе.²⁷ Такође, били су уверени да „екстремна емиграција“ није деловала самостално, већ да је била део шире групације оних снага у САД које су се противиле добрим југословенско–америчким односима. Зато су „екстремни емигранти“

²² Dragan Bogetić, *Jugoslovensko–američki odnosi 1961–1971*, Beograd, 2012, 151–152.

²³ Наиме, када је Јосип Броз допутовао у Њујорк 1963. године на заседање Уједињених нација, српски емигранти дочекали су га демонстрацијама, а један од организатора био је епископ америчко–канадски Дионисије Миливојевић, М. В. Ђурић, *Герман Ђурић...*, 457–458.

²⁴ КПР, I-5-b/104-15, Излагање Вељка Мићуновића на колегијуму, 3. марта 1967. године.

²⁵ Исто, Разговор саветника државног секретара С. Прице и амбасадора Б. Елбрика.

²⁶ Исто, Разговор заменика државног секретара М. Павићевића и амбасадора Б. Елбрика.

²⁷ Исто, Излагање на колегијуму Вељка Мићуновића, 3. марта 1967. године.

појачавали своју активност у време када су Београд и Вашингтон настојали да развијају ближу сарадњу.²⁸

На захтеве да се кривци за нападе на југословенска дипломатска представништва казне, америчка власт одговарала је споро и незаинтересовано. Мада су осудили акте СОПО из 1967. и пружили уверавања да ће онемогућити терористичке активности против Југославије на својој територији, нису спречавали „пропагандне и субверзивне делатности“, уз образложење да би то било кршење америчких закона и удар на грађанске слободе.²⁹ Заправо, током већег дела 1960-их година у Вашингтону српску политичку емиграцију, која је себе називала равногорском или четничком, нису сматрали „квислиншком“, па их нису ни могли депортовати из Сједињених Држава.³⁰ Поред законског оквира због којег су потенцирале грађанске слободе, у прилог им је ишла и чињеница да се емигрантска пропаганда сама по себи уклапала у наротив антикомунистичке борбе.³¹ Југословени су веровали како одсуство америчке реакције „екстремна емиграција“ користи како би се наметнула као растући негативан фактор у међудржавним односима.³²

Ако је судити на основу опсервације ЦИА, српска политичка емиграција била је неактивнија и слабије организована у поређењу са хрватском. Сем организације СОПО, ЦИА није идентификовала друге српске групације чији се рад заснивао на терористичком деловању, иако је покрет „Равна гора“ у јавном простору позивао на екстремно деловање. Већина српских емигрантских организација биле су монархистичке и имале су за циљ да „поново успоставе српску доминацију у Југославији“.³³

*

Почетком 70-их година активност српске политичке емиграције у САД више није била у фокусу југословенско–америчких односа. Никсонове посете Београду и Загребу 1970. године Југословени су искористили да појачају притисак код америчких званичника да се САД озбиљније посвете првенствено хрватској екстремној емиграцији, која је сада била

²⁸ Исто, Најновије стање односа СФРЈ–САД

²⁹ Исто, Разговор заменика државног секретара М. Павићевића и амбасадора Б. Елбрика

³⁰ Исто, Излагање на колегијуму Вељка Мићуновића, 3. марта 1967. године

³¹ АЈ, 803, к. 1869, Комисија за послове државе, Савезни секретаријат за унутрашње послове, Београд, 5. децембар, 1973. године

³² АЈ, КПР, I-5-b/104-15, Најновије стање односа СФРЈ–САД

³³ Central Intelligence Agency, *Yugoslav Emigre Extremists*, RDP85T00287R000101220002–2, 29. May 1980; Tvrtko Jakovina, *Budimir Lončar: od Preka do vrha svijeta*, Beograd, 2021, 369; П. Драгишић, *Ko je нуцао у Југославију...*, 55.

много ангажованија на територији САД.³⁴ Уочи Титове посете Америци и састанака са Никсоном крајем 1971. године, као једну од важних тема за разговор двојице председника, југословенска страна припремила је анализу деловања непријатељске емиграције у САД, потенцирајући хрватску екстремну емиграцију која је означена као усташка. Истакнуто је да делови ове емиграције добијају подршку од појединих америчких политичара и да у зависности од тога ко је на власти, делују различитим интензитетом.³⁵ За разлику од претходних Титових посета САД, овог пута Никсонова администрација није дозволила да емигрантске активности угрозе његову посету. Сам председник Никсон учинио је преседан и уочи посете је упутио јавну добродошлицу Титу. Чак је и републикански конгресмен из Илиноиса Едвард Дервински, који је претходно унео у конгресни извештај 30–годишњицу „четничке борбе против фашизма“ покрета Драже Михаиловића,³⁶ сада позивао емигрантске групе да се уздрже од масовног окупљања, што је званични Београд поздравио. Мада су Срби дуго припремали демонстрације, због забране окупљања оне су се свеле на неколико изолованих инцидената. Југословени су сматрали да је успешна Титова посета нанела пораз српској политичкој емиграцији.³⁷

Међутим, већ следеће године случај једног српског политичког емигранта из САД представљао је могућу препреку у билатералним односима. Током 1972. године у Новом Саду је због непријатељског деловања против СФРЈ ухапшен и осуђен на пет година строгог затвора припадник Културног клуба „Свети Сава“, Ђорђе Шодић који је био и амерички држављанин.³⁸ Српска политичка емиграција у Америци је покренула широку пропагандну активност како би се ангажовали утицајни чланови Конгреса да изврше притисак на власт у Београду за ослобађање Шодића. И амерички државни званичници били су незадовољни изреченом казном, упозоривши да ће издати препоруку својим грађанима југословенског порекла да не посећују

³⁴ АЈ, КПР, I-5-6/104-18, Југословенско–амерички односи, допис Б. Црнобрње, 23.7.1971; АЈ, КПР, I-2/50-1, Активност наше непријатељске емиграције у САД.

³⁵ АЈ, КПР, I-2/50-1, Активност наше непријатељске емиграције у САД.

³⁶ АЈ, КПР, I-5-6/104-18, У анализи билатералних односа са САД амбасадора Б. Црнобрње из 1971. године, приметна је иритација потезом конгресмена Дервинског, Југословенско–амерички односи, допис Б. Црнобрње, 23.7.1971.

³⁷ На заједничкој седници Председништва СФРЈ и СИБ–а после повратка југословенске делегације из САД у Београд, шеф дипломатије Мирко Тепавац је констатовао да је екстремна политичка емиграција доживела политички пораз, с обзиром на то да јој није дозвољено да организује протесте. КПР, I-2/50-1, Стенографске белешке са заједничке седнице Председништва СФРЈ и СИБ–а, 19. новембар 1971.

³⁸ АЈ, КПР, I-5-6/104-19, Информација поводом пресуде југословенско–америчког држављанина Ђорђа Шодића од 15. децембра 1972.

Југославију. У цео случај се умешао и некадашњи државни секретар Дин Раск упућивањем писма југословенском председнику, у којем је затражио да помиљује Шодића.³⁹ Све наведено довело је до личне Титове интервенције, који је предложио да се овај емигрант ослободи уколико суд одлучи да „нема крупних прекршаја“ и да буде протеран из земље због непријатељске активности.⁴⁰ Очито као резултат Титове интервенције Шодић је фебруара наредне године пуштен из затвора.⁴¹

Иако су се односи 1972. године развијали повољно, Југословени су наглашавали како постоје разлике између званичних изјава представника САД и реалног деловања према „екстремној емиграцији“ на америчком тлу. Тако је на једну промеморију Југословена о „екстремној емиграцији“ из августа 1972. године, Стејт департмент одговорио тек крајем јануара 1973. године са уверавањем да ће озбиљније приступити проблему. Међутим, америчка администрација поново је истакла тежњу да се обрачунава са покушајима терористичких дела док је „политичко“ деловање емиграције остало у „легалистичком“ домену и законским оквирима.⁴² Током 1975. године догодило се неколико напада на југословенска дипломатска представништва у Сједињеним Државама за које су Југословени сумњичили организацију СОПО. Јуна месеца нападнута је Стална мисија СФРЈ при УН у Њујорку, а крајем исте године стан југословенског конзула Саве Темера у Чикагу.⁴³ Незаинтересованост за разговоре о проблему деловања екстремне емиграције и даље је била присутна у Стејт департменту.⁴⁴ Савезни секретар за иностране послове Милош Минић у септембру се у разговору са америчким државним секретаром Хенријем Кисинџером пожалио на тероризам уперен према Југославији, али је Кисинџер истакао да савезна власт може мало да учини с обзиром на то да је велики део кривичног законодавства у рукама федералних држава иако су САД свесне терористичких активности против Југославије у Америци.⁴⁵

И следеће године настављени су терористички напади на југословенска дипломатско–конзуларна представништва у Америци. Бомбашки напад на

³⁹ КПР, I-5-6/104-19, Писмо Дина Раска упућено Титу 20. новембра 1972.

⁴⁰ КПР, I-5-6/104-19, Титова забелешка на допис о писму Дина Раска.

⁴¹ „Yugoslavia Frees American Jailed for Activities in U.S.“ *The New York Times*, February 14, 1973.

⁴² КПР, I-5-6/104-19, Платформа посете потпредседника СИБ–а др Јакова Сиротковића САД.

⁴³ П. Драгишић, *Ко је пуцао у Југославију...*, 117.

⁴⁴ КПР, I-3-а/107-215, Стејт департмент је наговестио да Сједињене Државе нису заинтересоване да разматрају питање екстремне емиграције током посете Џ. Форда Југославији 1975. године.

⁴⁵ КПР, I-5-6/104-20, Извештај о радној посети потпредседника СИБ–а и Савезног секретара за иностране послове М. Минића Вашингтону и разговори са Државним секретаром Х. Кисинџером 25.9.1975.

амбасаду у Вашингтону јуна 1976. године за који је такође пала сумња на организацију СОПО, изазвао је нешто другачију реакцију САД у односу на дотадашње изјаве поводом терористичких напада. Југословенски амбасадор приметио је снажнију осуду терористичког дела, али и чињеницу да се „толерисањем ових акција у САД врши континуирани притисак на независну позицију Југославије“. Тадашњи југословенски амбасадор у САД Димче Беловски је у разговору са вршиоцем дужности државног секретара Чарлсом Робинсоном, подсетио на чињеницу да је за време посете председника Форда Југославији 1975. године, америчкој страни уручен ед мемоар о терористичким активностима непријатељске емиграције. Без обзира на појачану реторику, амбасадор је подвукао да оне и даље нису предузеле никакве мере да би се те активности спречиле.⁴⁶ Следећег месеца, један од најближих Кисинџерових сарадника, Лоренс Иглбергер, сложио се да је југословенско инсистирање на кажњавању криваца у овом случају допрло до релевантних политичких актера и да „не постоје никаква оправдања и аргументи за нереаговање“.⁴⁷

Без обзира на Иглбергерова уверавања, југословенска страна закључила је да однос Стејт департмента према деловању „екстремне емиграције“ остаје непромењен. Ситуација се за званични Београд компликовала сазнањем да су емигрантске групе почеле да преусмеравају активности на „политичко деловање“, за које су сматрале да се одвија уз подршку појединих структура америчке власти. На тај начин, антијугословенска емиграција би могла да се користи као „резерва“ за вршење притисака на Југославију.⁴⁸ Постојала је могућност да тако употребљена постане алтернатива владајућем режиму у Београду.⁴⁹

Политика одлазеће америчке администрације према антијугословенском тероризму изазивала је појачано незадовољство власти у Београду. Песимистичком ставу да органи власти у Америци неће радити на спречавању

---

⁴⁶ КПР, I-5-6/104-21, Демарш амбасадора Беловског, 11. јун 1976.

⁴⁷ АЈ, КПР, I-5-6/104-21, Југословенско–амерички односи, 9. јул 1976.

⁴⁸ ДА МСП, Па, 1976, САД, к. 131, дос. 2, бр. 411991, Неки моменти у развоју односа СФРЈ–САД, 28. фебруар 1976.

⁴⁹ Страх Југословена да би српска политичка емиграција могла бити алтернатива постојећем режиму добро илуструје једна анализа ЦИА–е из 1976. године. У њој се наводи да би у случају структурних промена у земљи, вакуум политичке моћи у Србији могла да искористи српска политичка емиграција блиска идеологији покрета Драже Михаиловића и да се наметне као релевантан актер. Према овом документу „Титова нервоза због српске емиграције потицала је од његовог неуспеха да развије снажну и поуздану базу моћи у Србији у којој је политичка структура била опустошена у неколико великих чистки при чему ниједан лидер није могао да се залаже за српске интересе“. Central Intelligence Agency, Weekly Summary, *Yugoslavia: The Emigre Problem*, CI WS, 76-039, No. 0039/76, September 24, 1976.

напада додатно је допринело и писање штампе у САД. Штампа је видела деловање политичке емиграције у Америци као последицу „унутрашњег развоја земље као и правог подземног рата који се води између хрватске емиграције, српске емиграције и југословенске тајне службе“. Водећи листови сматрали су како југословенска власт намерно окривљује друге земље за сопствени историјски проблем.⁵⁰

Југославија је и током 1976. године водила политику спречавања активности „екстремне емиграције“ за коју је у том периоду сматрало да јој је циљ „рушење и оружана борба против СФРЈ“. Истовремено, покушавала је да утиче на промену односа Стејт департмента према њој, пошто је сматрала да се САД и даље недовољно ангажују у сузбијању деловања емиграната. Чинило се да снажан дипломатски притисак на Конгрес и америчку штампу поводом јунског бомбашког напада на амбасаду почиње да даје резултате, пошто је Конгрес по први пут званично осудио ово терористичко деловање против Југославије.⁵¹

*

Долазак Цимија Картера на чело Беле куће 1977. године била је прилика за Југославију да новој демократској администрацији још јасније укаже на проблем деловања „екстремне емиграције“ у САД. Дobar повод било је предстојеће суђење хрватским емигрантима за отмицу америчког авиона на лету од Њујорка до Чикага, која је почињена септембра претходне године. Амбасадор Беловски је половином марта у разговору са новим државним секретаром Сајрусом Венсом подвукао како Београд очекује да ово суђење не постане антијугословенска манифестација, као и да ће отмичари бити праведно осуђени. Венс је уверавао Беловског како је интерес САД да отмичари авиона буду адекватно санкционисани.⁵² То се показало као тачно, пошто су отмичари били осуђени на високе затворске казне. За Југославију је ова пресуда, прва те врсте од стране америчких судова, имала „посебан значај“ за билатералне односе.⁵³

Без обзира што су увиђали да је Картерова администрација одлучнија да се обрачуна са емиграцијом која је користила тероризам као средство борбе против Југославије, у Београду су били решени да ово питање

⁵⁰ ДА МСП, Па, 1976, САД, к. 127, дос. 2, бр. 451717, Допис амбасаде Вашингтон упућен ССИП 23.9.1976.

⁵¹ ДА, МСП, Па, 1977, САД, к. 127, дос 3, бр. 46497, Годишњи извештај Конзуларно–правног одељења амбасаде СФРЈ у Вашингтону за 1976. годину.

⁵² АЈ, КПП, I-5-6/104-22, Разговор амбасадора Беловског са америчким МИП–ом С. Венсом, 13. марта 1977.

⁵³ АЈ, 803, к. 47, Информација (платформа) за посету потпредседника Сједињених Америчких Држава Волтера Мондејла Југославији.

држе „стално загрејаним“ у међудржавним односима. Зато су одлучили да о томе разговарају и са потпредседником Волтером Мондејлом, првим чланом нове администрације који је званично посетио Београд маја 1977. године.⁵⁴ Американци су очекивали да ће се проблем политичке емиграције наћи на агенди разговора. Зато су намеравали да преко Мондејла „увере Тита да су одлучни да спрече и казне терористе“ и да као пример наведу поменуто осуду отмичарима авиона.⁵⁵ Мондејлов став саопштен у Београду, да ће се нова администрација „за разлику од претходне“ супротставити антијугословенском тероризму у САД, уливало је оптимизам државном врху у Београду да ће Бела кућа у наредном периоду заиста бити много одлучнија „према акцијама екстремне емиграције, нарочито у погледу тероризма“.⁵⁶

Прокламована политика Картерове администрације нашла се на испиту непуних месец дана након Мондејлове посете Југославији. Тада се хрватска екстремна емиграција поново активирала и извршила атентат на југословенску мисију при УН у Њујорку. Реакција администрације поново је била одлучна. Они су Југословенима изразили жаљење због овог догађаја и уверавали их да ће предузети најодлучније мере да се одговорни казне.⁵⁷ Притом су се обе стране сагласиле да појачана територистичка активност према Југославији није била уперена само против добрих односа између Београда и Вашингтона, већ је имала и шире значење. Наиме, сматрали су да је антијугословенска емиграција користила заседање Конференције за европску безбедност и сарадњу (КЕБС), која се у то време одржавала у Београду, како би скренули пажњу на себе.⁵⁸

Међутим, свега неколико дана након поменутог напада на југословенску мисију при УН одиграо се догађај који ће имати далекосежне последице на однос Југославије и српске политичке емиграције. Наиме, 19. јуна у Чикагу убијен је Драгиша Кашиковић, један од чланова СОПО и уредник листа *Слобода*, органа СНО. Заједно са њим убијена је његова поћерка деветогодишња Иванка Милошевић. Лидер СНО Урош Сеферовић оптужио је „југословенске тајне службе и њене агенте“ за овај злочин. Сеферовић је америчкој штампи изјавио како је пре овог убиства предао меморандум

⁵⁴ Исто.

⁵⁵ *Foreign Relations of the United States, 1977–1980, Volume XX, Eastern Europe, Yugoslavia, Washington, 2015, Document 235.*

⁵⁶ АЈ, 803, к. 48, Извештај о званичној и пријатељској посети потпредседника Сједињених Америчких Држава Волтера Мондејла Југославији од 20. до 22. маја 1977; ДА МСП, Па, 1977, к. 129, дос. 5, бр. 447171, Извештај ССИП–а о посети потпредседника САД Мондејла Југославији, 27. 5. 1977.

⁵⁷ АЈ КПП, I-5-b/104-22, Атентат на нашу мисију у Њујорку, 15. јун 1977.

⁵⁸ ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 125, дос. 3, бр. 436447, Телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП–у 28.6.1977.

Стејт департменту у коме је оптужио Југославију за бројна убиства српских политичких емигранта и упозорио да би Кашиковић могао бити нова жртва. Додао је како ће затражити од америчке делегације која је у то време била на београдском заседању КЕБС–а, да званично покрене питање Кашиковићевог убиства пред овим форумом.⁵⁹ Југословенски конзул у Чикагу јавио је како је „расположење у екстремном делу српске емиграције осветничко, те да је на адресу конзулата стигло неколико анонимних упозорења о намерама емиграције“.⁶⁰ Емигрантска штампа није имала дилеме да је иза убиства стајала југословенска тајна служба,⁶¹ а од водећих листова у САД *Вашигтон пост* је у колумни новинара Џејка Андерсона и Леса Витена повезивао убиство са деловањем југословенске службе безбедности УДБ–е.⁶² С друге стране, Југословени су настојали да скину са себе одговорност за овај злочин и представе га као сукоб унутар емиграције. У том циљу Беловски је разговарао са замеником државног секретара Вореном Кристофером.⁶³ За југословенске дипломатске представнике у САД у питању је била „смишљена провокација“ уперена против социјалистичке Југославије. Ако је судити на основу југословенских извора, у првим реакцијама и поједини амерички државни званичници показивали су разумевање за овакве ставове.⁶⁴

⁵⁹ ДА МСП, Па, 1977, САД, к.123, дос. 16, бр. 436009, Телеграм Генералног конзулата из Чикага упућен ССИП–у 22.6. 1977.

⁶⁰ ДА МСП, Па, 1977, САД, к.123, дос. 16, бр. 435068, Телеграм Генералног конзулата из Чикага упућен ССИП–у 20.6. 1977.

⁶¹ П. Драгишић, *Ко је пуцао у Југославију...*, 217.

⁶² ДА МСП, Па, 1978, САД, к. 129, дос. 5, бр. 42813, Извештај амбасадe из Вашингтона упућен ССИП–у 12. јануара 1978. Андерсон је заједно са Лес Витеном 30. јуна објавио текст под насловом *Serb Death May Be Tied to Column* у коме је убиство Кашиковића повезано са једним текстом који је овај двојац објавио 14. јуна у истом листу. Наиме, у колумни од 14. јуна *Communist-Backed Church's Role* Андерсон и Витен говорили су о мешању УДБ–е у црквени раскол у САД. Кашиковић је ову колумну пренео у листу *Слобода*, који је уређивао и додао свој коментар. Новинари *Вашигтон поста* сматрали су да га је то могло коштати живота.

⁶³ АЈ, КПР, I-5-6/104-22, Функционер Стејт департамента Ендрјус, том приликом пренео је Беловском како прве инфромације полиције говоре да постоје индиције да је убиство Кашиковића резултат међусобног обрачуна унутар СНО. ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 125, дос. 3, бр. 436447, Телеграм амбасадe Вашингтон упућен ССИП–у 28.6.1977.

⁶⁴ Стални представник Југославије у УН Јакша Петрић разговарао је са америчким колегом Ендрју Јангом на ову тему. Повод за разговор био је поменути упад хрватских екстремиста у просторије југословенске мисије у УН. Јанг се сложио да је циљ терористичких активности био да поквари добре југословенско–америчке односе и уверавао Петрића да је Картерова администрација одлучна да такве активности спречи. У разговору су се дотакли и убиства Кашиковића. Тим поводом Петрић је навео: „И он (Јанг, прим. С.М.) је мишљења да је убиство четника и његове ћерке смишљена провокација коју ће покушати користити против Југославије“. ДА

Током лета исте године поново се отворило и питање подизања споменика Драгољубу Михаиловићу у САД. Као што је напред наведено, идеја о подизању споменика вођи четничког покрета била је присутна још 1950-их година, али је свој пуни замах доживела половином октобра 1974. године када је конгресмен Едвард Дервински у Представничком дому поднео предлог закона за подизање споменика на федералном земљишту у Вашингтону у округу Колумбија. Образлажући овај предлог, Дервински је навео како Михаиловићу треба подићи споменик у знак признања за улогу коју је имао у спасавању око 500 америчких пилота током Другог светског рата.⁶⁵ Дервински је наредних година поново пред Представнички дом стављао у процедуру ово законско решење, с том разликом што се у предлогу закона из 1976. наводило да ће финансијер споменика бити „National Committee of American Airmen Rescued by General Mihailovich“.⁶⁶ Током 1977. године више чланова оба дома Конгреса из редова и демократа и републиканаца било је активно по овом питању тако што су предлагали заједничке резолуције и законске нацрте у којима су тражили подизање споменика Михаиловићу.

Српска политичка емиграција инспирисала је и здушно подржавала активности око подизања споменика. За њу је то била прилика да се афирмишу Михаиловић и његов покрет. С друге стране, југословенска власт је још од првих вести да би се могао подићи споменик у Вашингтону реаговала веома оштро. Она је у овој активности видела покушај емиграције да „рехабилитује“, како се наводило, „сарадника окупатора и ратног злочинца“ Михаиловића и четнички покрет.⁶⁷ Југословени су у активностима попут иницијативе за подизање споменика Михаиловићу видели и покушај дела емиграције да се дистанцира од терористичких активности СОПО и покрене политичку борбу против Југославије. За такву активност емиграција је могла да рачуна на подршку у појединим политичким круговима Америке.⁶⁸

Југословене је нарочито погодила вест да је почетком јула 1977. године у Сенату прошао законски предлог за подизање споменика. Зато су предузели

МСП, Па, 1977, САД, к.123, дос. 13, бр. 435147, телеграм Мисије СФРЈ у Њујорку од 21. јуна 1977.

⁶⁵ Текст законског предлога видети на линку: <https://www.congress.gov/bill/93rd-congress/house-bill/17393?r=1&s=1> (прегледано 2. септембра 2022)

⁶⁶ Види на: <https://www.congress.gov/bill/94th-congress/house-bill/14472?r=14&s=2> (прегледано 2. септембра 2022).

⁶⁷ ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 123, дос. 17, бр. 436 766, Забелешка о разговору помоћника савезног секретара за иностране послове М. Вереша са амбасадором Иглбергером 2. јула 1977

⁶⁸ ДА МСП, Па, 1979, САД, к. 120, дос. 2, бр. 424168, Годиншњи извештај за 1978. годину Конзуларно правног одељења амбасаде СФРЈ у Вашингтону.

низ активности у Београду и Вашингтону како би спречили доношење закона. За Југословене би доношење закона „представљало директни удар на развој добрих односа између СФРЈ и САД“, односно значило би „да САД потхрањују четништво“. Како би обезвредили аргументацију да се ради о иницијативи групе америчких пилота које су спасили припадници Михаиловићевих јединица, Југословени су наводили да су партизанске снаге спасиле много више савезничких пилота од четника. Шта више, тврдили су да су четници заправо убили или предали Немцима више десетина америчких пилота.⁶⁹

Стејт департамент је и за време док је на челу Беле куће био Џералд Форд настојао да спречи изградњу споменика будући да је та иницијатива штетила укупним билатералним односима.⁷⁰ Ову политику још интензивније је наставила Картерова администрација. Протесте Југословена током јула 1977. године смиривали су уверавањем да администрација неће дозволити подизање споменика и да за ту политику има сагласност од „одговорних у Конгресу“.⁷¹ Заиста, Бела кућа је успела да спречи доношење закона у Сенату. Међутим, активност око подизања споменика се наставила, па су и наредних година у оба дома Конгреса предлагани закони са истим захтевом.

Да је Картерова администрација чврсто била одлучна да спречи емиграцију да делује против Југославије показала је и посета САД Едварда Кардеља у рану јесен 1977. године. Питање политичке емиграције покренули су сами Американци, који су том приликом гарантовали да ће свим мерама спречити акте тероризма на својој територији уперене против Југославије.⁷² Резултат наведене политике видео се у томе што за време Кардељевог боравка у САД није дошло ни до једног инцидента.⁷³ Додуше, последњег дана посете активирали су се српски политички емигранти тако што су

⁶⁹ ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 123, дос. 17, бр. 436 766, Забелешка о разговору помоћника савезног секретара за иностране послове М. Вереша са амбасадором Иглбергером 2. Јула 1977. Како би доказала да је Михаиловић „квислинг и сарадник окупатора“ и спречила „рехабилитацију четништва“ у Америци, југословенска власт је дистрибуирала брошуре, преводила књиге домаћих аутора и промовисала оне ауторе у САД који су заступали југословенски став по овом питању. Српска политичка емиграција је доцније узвратила промовисањем књиге Дејвда Мартина *Patriot or Traitor—The Case of General Mihailovic*, која је изашла октобра 1978. године.

⁷⁰ ДА МСП, Па, 1976, САД, к. 133, дос. 7, бр. 47411, телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП-у 9.2.1977.

⁷¹ ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 121, дос. 5, бр. 438026, Телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП-у 8.7. 1977.

⁷² ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 129, дос. 6, бр. 461661, допис ССИП-а упућен свим ДКП изузев Вашингтона, 17.11. 1977.

⁷³ АЈ, 803, к. 50, Извештај о посети члана Председништва Социјалистичке Федеративне Републике Југославије Едварда Кардеља Сједињеним Америчким Државама, 31. октобар 1977.

делили пропагандне летке против југословенског државног врха на више локација у Вашингтону. Неколико дана касније подељен је и плакат који је штампала СОПО у виду потернице за Титом и Кардељем, који су се „тражили“ због убиства политичких емиграната укључујући и Кашиковића. По мишљењу југословенске амбасаде у Вашингтону ова акција није дала никакве видљиве резултате. Тражила се, ипак, опрезност због могућих терористичких напада који „обично долазе после значајних корака у развоју америчко југословенских односа, када су ове и друге америчке средине суочене са потребом да се огласе“.⁷⁴

Проблем деловања политичке емиграције поново је актуелизован уочи званичне посете Јосипа Броза САД, планиране за март 1978. Током фебруара у Београд су почеле да стижу инфромације да емиграција, међу којом и српска, током посете спрема „пропагандно–субверзивне“ активности, па чак и терористичке акте.⁷⁵ Да би то спречили Југословени су се поново ангажовали на свим нивоима. У Београду и Вашингтону су протестовали против одлуке да се дозволи емигрантима да у америчкој престоници организују демонстрације против Тита и указивали на могуће терористичке акте који би угрозили његов живот. О овој теми Беловски је разговарао са Венсом и од њега добио уверавања да ће се лично ангажовати да не дође до инцидента. Међутим, када је забрана демонстрација била у питању Венс се заклањао иза устава и уверавао Беловског да је немогуће властима да спречи демонстрације.⁷⁶ У овом и у разговорима са другим функционерима Стејт департмента амбасадор је подвлачио да нису само у питању демонстрације против Тита, већ да се на овом питању тестира и однос америчке администрације према проблему деловања антијугословенске емиграције у целини.⁷⁷ И у Београду су били активни, а свакако најважнији корак био је уручивање промеморије америчкој амбасади у којој се, између осталог, наводило како је „четничка емиграција добила од надлежних америчких власти дозволу за организовање демонстрација у Вашингтону“. Као организатори ових демонстрација наводили су се Српска народна одбрана и припадници равногорских четника са Момчилом

⁷⁴ ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 123, дос. 17, бр. 454 861, телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП–у 11.10. 1977.

⁷⁵ АЈ, КПР, I-2/73-1, Забелешка о разговору Будумира Лончара подсекретара у Савезном секретаријату за иностране послове са Артуром Ворцелом, отправником послова у амбасади САД, 2. марта 1978.

⁷⁶ АЈ, КПР, I-2/73-1, Разговор амбасадора Беловског са државним секретаром Венсом, 25. фебруар 1978. Исти захтев поновљен је и његовом помоћнику Весту. ДА МСП, Па, 1977, САД, к. 129, дос. 8, бр. 411668, телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП–у и Кабинету Председника, 28.2. 1977.

⁷⁷ ДА МСП, Па, 1977, САД, 1978, к. 129, дос. 8, бр. 411668, телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП–у и Кабинету Председника, 28.2. 1977.

Ђујићем на челу. Штавише, у промеморији се наводило како „позната терористичка организација“ СОПО намерава да изврши атентат на Тита и да је у ту сврху започела припреме које су укључивале и куповину оружја. Југословени су подсећали на претходне активности ове групе, почев од бомбашких напада на дипломатска представништва Југославије у САД 1967. године. Зато су тражили да власт забрани демонстрације и спречи све друге активности „непријатељске емиграције“.⁷⁸ Исте захтеве је поновио и Беловски у Вашингтону.

Целокупна југословенска акција везана за спречавање деловања емиграције чини се да је уродила плодом и дала резултате. Уочи Титове посете америчке власти контактирале су емигранте, између осталих Сеферовића и Драшковића, и тражиле уздржавање од инцидента.⁷⁹ Мада је СНО организовала демонстрације испред Беле куће, оне нису имале одјек као у прошлости, а штампа их је само забележила.⁸⁰ Југословени су сматрали како су демонстрације српске емиграције доживеле „фијаско“ и биле потврда „да је српска екстремна емиграција подељена, завађена, стара, без подмлатка, да екстреми због својих ниских морално–политичких квалитета и политике коју заступају нису у стању да покрену шире кругове емиграције“.⁸¹

С друге стране, један од најзначајнијих резултата посете био је да се у заједничкој изјави Тита и Картера по први пут нашао и део посвећен деловању „екстремне емиграције“. Наиме, у њој је Картер осудио „акте насиља уперене против Југославије од стране терориста у Сједињеним Америчким Државама“, те се обавезао да ће његова влада „предузети одлучне мере ради спречавања и гоњења такве криминалне делатности“.⁸² Овај део изјаве изазвао је нарочиту пажњу и коментаре у јавности обе земље, па и шире, будући да је ово био први пут да су се Американци јасно и недвосмислено одредили према овом питању. Југословени су и у наредним месецима наставили да врше притисак на Картерову администрацију по питању сузбијања деловања антијугословенске емиграције. Тако је приликом посета Америци председника Савезног извршног већа Веселина Ђурановића

⁷⁸ ДА МСП, Па, 1978, к. 129, ф. 9, бр. 412337, допис ССИП–а упућен амбасади Вашингтон 2. марта 1978.

⁷⁹ Исто, 412674, телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП–у, 3.3 1977.

⁸⁰ Агенција АП је објавила вест да ће бити организоване демонстрације, а то су пренеле неке новине попут *Вашингтон поста*, „Tito Arrives for Visit, Talks with Carter“, *The Washington Post*, 7. March 1978.

⁸¹ ДА МСП, Па, 1979, САД, к. 120, дос. 2, бр. 412372, Годишњи извештај Генералног конзулата у Њујорку за 1978. годину. И према сазнањима Стејт департамента, која су пренели Југословенима, емиграција је своју активност у време Титове посете оценила као неуспешну. Исто, 1977, САД, к. 129, ф. 15, бр. 417043.

⁸² АЈ, КПР, I-2/73-1, Заједничко саопштење два председника.

и делегације Скупштине СФРЈ једна од тема била њена активност. Било је очигледно да је основна идеја југословенских државника била да по питању деловања емиграције врше стални притисак на САД, и то у време када су билатерални односи били на врхунцу, а не као у прошлости када се о овом проблему разговарало само у време криза или након инцидента.⁸³

Све наведено очито је дало резултате. Наиме, новембра 1978. године ухапшено је шест чланова групе СОПО. Ухапшени су Стојиљко Кајевић, Никола Каваја, Бошко Радоњић, Никола Живовић, Радош Стевлић и Животије Савић. Убрзо је против њих подигнута оптужница за више дела од којих су најважнија била планирање бомбашког напада на један клуб у Чикагу када је бомба требало да експлодира за време пријема поводом југословенског државног празника 29. новембра; да су ковали заверу против Тита за време његове мартовске посете САД; за илегално поседовање експлозива и подметање бомбе у кући генералног конзула у Чикагу Саве Темера децембра 1975. године. Како је у истрази потврђено да је ова група праћена дуже време, за југословенске званичнике то је био доказ да су ФБИ и остале службе сада одлучне да се обрачунају са „екстремном емиграцијом“.⁸⁴ Југословенима је решеност ФБИ да се 1979. године озбиљније и систематичније позабави овим питањем потврдио и амбасадор Иглбергер.⁸⁵ Амерички амбасадор, међутим, том приликом је напоменуо како неки делови ФБИ сматрају да је активност југословенске тајне полиције у САД „веома развијена“ и „добронамерно“ препоручио да се Југословени „повуку“ како не би пореметили акције ФБИ против емиграције.⁸⁶

Проблем са деловањем југословенске службе безбедности на територији САД избио је у први план на лето 1979. године. Прво се у појединим америчким листовима појавила вест да ФБИ истражује могуће учешће југословенске тајне полиције у убиствима појединих емиграната, што је демантовао Стејт департмент.⁸⁷ Потом је Поткомитет за међународне

⁸³ ДА МСП, Па, 1978, САД, к. 129, ф. 18, бр. 444191, телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП–у 26.7.1978.

⁸⁴ ФБИ је чак оформио и посебну групу за праћење активности југословенске политичке емиграције, што су Југословени посебно поздравили. ДА МСП, Па, 1979, ф. 120, д. 2 бр. 424168, Годишњи извештај за 1978. годину Конзуларно правно одељења амбасаде СФРЈ у Вашингтону.

⁸⁵ ДА МСП, Па, 1978, САД, к. 127, д. 11, бр. 466537, телеграм амбасаде Вашингтон упућен ССИП–у 9.12.1978.

⁸⁶ АЈ, КПР, I-5-6/104-23, Из забелешке о разговору Будмира Лончара са Иглбергером, 20. децембар 1978.

⁸⁷ Повод за новинске написе је била изјава једног агента ФБИ да постоји могућност да је југословенска тајна полиција умешана у убиства хрватских емиграната на подручју Лос Анђелеса. (ДА МСП, Па, 1979, САД, к.120, дос.1 бр. 441309, допис Генералног конзулата Сан Франциско од 3.8. 1979.) Наводе је морао да демантује и Стејт департмент „U.S. Issue Statement“, *The New York Times*, June 23, 1979.

активности Спољнополитичког комитета Сената припремио један нацрт извештаја о деловању појединих страних тајних служби у Америци. У овом документу, чије постојање је први обелоданио новинар Џек Андерсон 30. јула, наводило се да постоји „сумња“ да је југословенска служба безбедности умешана у убиство Драгише Кашиковића и у неке друге активности везане за емиграцију у САД.⁸⁸ Амбасадор Беловски је тим поводом уложио оштар протест у Стејт департменту, а помоћник државног секретара Вест прихватио је протест и навео како нацрт извештаја није дело америчке владе већ једне групације у Конгресу и да Стејт департмент има „озбиљне и суштинске примедбе“ на овај документ.⁸⁹ Целу ствар је демантовао чак и председник Каретер у писму упућену Титу августа 1979.⁹⁰

Без обзира на вести о умешаности југословенске тајне полиције у убиства емиграната, крај 1979. године обе државе дочекале су оптимистично да ће бити решено једно тако важно питање као што је деловање политичке емиграције против Југославије. То је потврдила и пресуда члановима групе СОПО донета јуна 1979. године, којом су осуђени на дугогодишње затворске казне.⁹¹ Како је један од осуђених Никола Каваја отео авион којим је летео на изрицање пресуде из Њујорка у Чикаго,⁹² крајем године суђено му је и за отмицу авиона.⁹³ Тако је број затворених и осуђених емиграната био преко петнаест, што је била огромна разлика у поређењу са периодом пре Картера, када нико није био осуђен за терористичка дела.

⁸⁸ АЈ, КПР, I-5-6/104-23, Писање америчке штампе о наводној делатности југословенске обавештајне службе у САД. Током августа је о овој теми писало више листова, а Андерсон је ову тврдњу поново изнео у тексту „FBI Ignored Tito Link to U.S. Killing“ објављеном 16. августа 1979. године у *Вашигтон посту*.

⁸⁹ АЈ, КПР, I-5-6/104-23, Протест амбасадора Беловског у Стејт департменту, 11. август 1979.

⁹⁰ Миладин Милошевић, Нада Пантелић, *Југославија–Сједињене Америчке Државе, Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава 1944–1980*, Београд, 2014, 315.

⁹¹ ДА МСП, Па, 1979, САД, к. 122, дос. 7, бр. 438523, телеграм Генералног конзулата Чикаго упућен ССИП 17. 7. 1979.

⁹² Каваја је изнад Чикага отео авион у намери да изнуди пуштање из затвора Кајевића. Пошто у томе није успео, тражио је да га врате за Њујорк, а из Њујорка да га пребаце у Ирску. Тамо се предао властима које су га депортовале назад у САД. О овом догађају погледати више документа у: ДА МСП, Па, 1979, САД, к.122, дос. 6.

⁹³ Николу Кавају је Федерални окружни суд у Чикагу 9. новембра прогласио кривим за отмицу авиона. („Serb Terrorist Guilty in Hijacking“, *The New York Times*, November 10, 1979). Пресуда је донета већ почетком децембра када је Каваја осуђен на 40 година затвора. Рачунајући и претходну пресуду о 20 година, Каваје је у затвору требао да проведе укупно 60 година. ДА МСП, Па, 1979, САД, к.122, дос. 7,бр. 462074, телеграм Генералног конзулата Чикаго упућен ССИП–у 4.12.1979.

Администрација Џимија Картера наставила је да има исти однос према српској политичкој емиграцији до краја свог мандата који се завршио јануара 1981. године.⁹⁴ Међутим, подаци су показивали да се почетком 1980-их активност емиграната појачавала. Додуше, то се превасходно односило на хрватску емиграцију. Када је реч о Србима, како се наводило у једном елаборату Савезног секретаријата за иностране послове, и поред осуде чланова СОПО због тероризма, „кровна организација“ Српска народна одбрана наставила је да делује слободно а њени представници, попут лидера Сеферовића, били су позивани у Конгрес и Стејт департамент као национални представници Срба.⁹⁵ Стари проблем за југословенску власт – подизање споменика Дражи Михаиловићу – и током 1980-их година био је актуелан. Тако ће борба социјалистичке Југославије за сузбијање себи ненаклоњене српске политичке емиграције трајати све до краја постојања ове државе.

Необјављени извори:

Архив Југославије,
Фонд: Кабинет Председника Републике,
Фонд: Председништво Социјалистичке Федеративне Републике
Југославије
Дипломатски архив Министарства спољних послова Републике Србије,
Фонд: Политичка архива

Објављени извори:

Миладин Милошевић, Нада Пантелић, *Југославија–Сједињене Америчке Државе, Поруке председника Југославије и Сједињених Америчких Држава 1944–1980*, Београд, 2014.

Foreign Relations of the United States, 1977–1980, Volume XX, Eastern Europe, Yugoslavia, Washington, 2015.

Central Intelligence Agency, Weekly Summary, Yugoslavia: The Emigre Problem, CI WS, 76-039, No. 0039/76, September 24, 1976.

Central Intelligence Agency, Yugoslav Emigre Extremists, RDP85T00287R000101220002–2, 29. May 1980.

---

⁹⁴ То је, очигледно, био разлог да српски политички емигранти у предизборној кампањи за председничке изборе 1980. оснују „Комитет за избор Регана“, који је био Картеров против кандидат на овим изборима. Т. Јаковина, *Budimir Lončar...*, 371.

⁹⁵ АЈ, 803, к. 1786, Политички оквири и међународно правна основа за наше мултилатерално и билатерално деловање против тероризма и субверзивне активности фашистичко–терористичке емиграције, 8. април 1980.

Литература:

Благојевић Гордана, *Срби у Калифорнији, Обредно–религијска пракса и етницитет верника српских православних парохија у Калифорнији*, Београд, 2005.

Bogetić Dragan, *Jugoslovensko–američki odnosi 1961–1971*, Београд, 2012.

Драгишић Петар, *Ко је пуцао у Југославију, Југословенска политичка емиграција на западу 1968–1980*, Београд, 2019.

Jakovina Tvrtko, *Budimir Lončar: od Preka do vrha svijeta*, Београд, 2021.

Кајевић прота др С. Н., *Српски Ослободилачки Покрет Отаџбина, Како је било*, Београд, 2016.

Мр Радован Калабић, *Српска емиграција, Прилози за историју српског исељеништва*, I, Београд, 1993.

Lorušina Marko i Dušan, *Srbi u Americi 1815–2010, Prvih 200 godina osvajanja SAD*, Београд i Нови Сад, 2010.

Мишина Вељко Ђурић, *Герман Ђурић, Патријарх у обезбоженом времену*, Београд, 2012.

Штампа:

The Washington Post
The New York Times

Summary

Saša Mišić, Boban Marjanović

**SERBIAN POLITICAL EMIGRATION AND
YUGOSLAV-AMERICAN RELATIONS IN THE 1970S**

The paper analyzes the role that Serbian political emigration in the United States of America had in Yugoslav-American relations during the 1970s. The action of Serbian political emigration against Socialist Yugoslavia was a chronic problem in the relations between the two countries. In the first half of this decade, during the terms of Presidents Nixon and Ford, the U.S. didn't show understanding for the Yugoslav demands to prevent the acting of this emigration on American soil. With the arrival of the Carter administration in the second half of the 70s, the attitude towards this problem changed. In order to further improve cooperation with Yugoslavia, the U.S.A. approached solving this complex issue with more determination. The result of scientific research in this paper shows that at the end of the 1970s, there was a change in the policy of the American administration towards Serbian political emigration in America.